

פעולות ואירועים בישראל לציון 500 שנה לגירוש יהודי ספרד

לקראת שנת תשנ"ב, שבה ימלאו 500 שנה לגירוש היהודים מספרד, הוקמה ליד משרד החינוך והתרבות מועצה ציבורית בראשות מר יצחק נבון, העוסקת בכל הקשור בציון אירוע זה בישראל. כבר עתה יש בידי המועצה רשימה ארוכה של אירועים המתוכננים על-ידי גופים שונים.

אנו מביאים רשימה זו של אירועים לידיעת הרבים, בהנחה שהיא תסייע למוסדות ולחוקרים, שיש להם נגיעה לתחום זה, לתכנן את מעשיהם, וגם הקהל הרחב ימצא בה עניין. הערות והצעות לתוכנית, וכן בקשת חסות, סיוע וכיו"ב לאירועים יש להפנות למרכז המועצה: ד"ר אברהם חיים, מנהל המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח, משרד החינוך והתרבות, רח' פארן 7, ירושלים.

לפני הבאת הרשימה נביא את המתוכנן במערכת רבעונו לציון אירוע זה. 'פעמים' יפרסם תוך השנתיים הקרובות על 3-4 חוברות על נושאים שונים הקשורים בגירוש: היהודים בדורות האחרונים שלפני הגירוש; מאורע הגירוש עצמו על שלביו השונים; היחסים בין המגורשים ובין היהודים המקומיים בתפוצות שאליהן הגיעו יוצאי ספרד ופורטוגאל; תפוצות האנוסים; המוסיקה של יוצאי ספרד, ועוד. קביעה מדויקת של כל מוקד נושאי היא בשלבי גיבוש אחרונים, לאחר דיונים והתייעצויות עם חוקרים ומומחים. חוקרים הרוצים להציע מאמרים לאחת החוברות הללו או להציע הצעות למבנה שלהן — יפנו למערכת 'פעמים'.

א. מפעלי תיעוד ומחקר

1. תקנות יהודי ספרד ומגורשיה (מכון בן-צבי).
ספרד — פרופ' חיים בינארט; איטליה — פרופ' דניאל קארפי; אימפריה עות'מאנית — פרופ' יוסף הקר; ארצות אירופה המערבית — פרופ' יוסף קפלן; צפון-אפריקה וצרפת — פרופ' שמעון שורצפוקס.
2. הגירוש ותוצאותיו (מכון בן-צבי).
(א) תעודות על קהילות ישראל במצרים במאות ה-16 וה-17 — ד"ר אברהם דוד.
(ב) הסונט העברי במרכזי התפוצה היהודית הספרדית — ד"ר דבורה ברגמן.
(ג) הגירוש בקבלה ובהגות, 1492-1572 — פרופ' משה אידל.
(ד) קהילות ישראל בכרתים ערב הגירוש ולאחריה — פרופ' דוד יעקבי.
(ה) מגורשי ספרד ופורטוגאל באזור הקאריבי — מרדכי ארבל.
3. חקר כתבי-היד של דור המגורשים (יד הרב נסים).
4. הכנת ביבליוגראפיה מקיפה ומוערת על יצירותיהם של מגורשי ספרד (המכון לתצלומי כתבי-יד של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי).
5. הכנת מילון הלאדינו בשיתוף מומחים מישראל ומספרד (במסגרת הסכם התרבות בין שתי המדינות).
6. תרומתן של מדינות אמריקה הלאטינית ומנהיגיהן היהודים למאבק המדיני על הקמת מדינה יהודית בשנות 1945-1949 (שמעון אמיר, משרד החוץ והמכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית).
7. תיאור ומיון כתבי-יד עבריים, הכוללים שירי-קודש מאת משוררים יהודים ספרדים מן האימפריה העות'מאנית בעיקר מתורכיה, בעריכת ד"ר אדוין סרוסי (מכון משגב ירושלים).
8. חקר הסיפור העממי בפי יהודים ספרדים מאת ד"ר תמר אלכסנדר (מכון משגב ירושלים).

9. חקר שירי הדוגמה העבריים של יהודי תורכיה מאת פרופ' יוסף יהלום (מכון משגב ירושלים).
10. מחקר סוציולוגי-פסיכולוגי בקרב משפחות נוצריות בספרד ממוצא יהודי בקשר לציון אירועי 92 (הצעת רפאל סרוסי).
11. פנקסי קהילות יוון, לוב ותוניסיה בתקופת הכיבוש הנאצי (ד"ר יצחק ארד, יד ושם).
12. מחקר דמוגרפי על הספרדים בעולם כיום (פרופ' דניאל אלעזר, המרכז הירושלמי לעניני ציבור ומדינה).

ב. הוצאה לאור ופרסומים

1. יהודי ספרד באימפריה העות'מאנית: פרקים בתרבותם החומרית; עורכת אסתר יוהס (מוזיאון ישראל) – הופיע.
2. העיון הספרדי – פרופ' דניאל בוירדין (מכון בן-צבי) – הופיע.
3. יהודי נאבארה בשלהי ימי-הביניים – ד"ר יום טוב עסיס וד"ר רמון מגדלנה (מרכז שז"ר) – הופיע.
4. אוסף מאמרים מתוך 'ציון' על גירוש ספרד (מרכז שז"ר).
5. 'פעמים' על גירוש ספרד (מכון בן-צבי).
6. קורס על מגורשי ספרד בצפון-אפריקה (האוניברסיטה הפתוחה ומכון בן-צבי).
7. כתיב ר' יוסף הררה – נסים ישע (מכון בן-צבי).
8. 'דברי יוסף' ליוסף סמברי – ד"ר שמעון שטוכר (מכון בן-צבי).
9. משפחת שלמה לבית הלוי, תעודות – פרופ' יוסף הקר (מכון בן-צבי).
10. שתי חוברות מיוחדות של 'אפיריון' על: תרבות ספרד באומנות ובספרות ועל התרבות הספרדית-היהודית בארצות הבאלקאן לאחר גירוש ספרד. עורך: ארו ביטון.
11. מילון בספרדית-יהודית – יצחק מוסקונה (המחלקה לקהילות ספרדיות של ההסתדרות הציונית העולמית).
12. קובץ מחקרים, מושתתים על סדנאות בנושאי היסטוריה יהודית ותרבות יהודי ספרד והמזרח (באנגלית), עורך: פרופ' משה בר-אשר (המרכז הבינאציונלי להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות).
13. סדרה נרחבת של ספרים בתולדות יהדות ספרד במסגרת Hispania Judaica, כולל על הגירוש עצמו (פרופ' חיים בינארט).
14. מדורים מיוחדים בשש חוברות של כתב העת 'נח' (בספרדית, בספאניולית ובפורטוגאלית) בשנות 1990-1992 על הנושא: המשולש התרבותי ספרד-אמריקה הלאטינית-ישראל, ביטוי בספרות ובלשון. עורכים: ליאו סנקמן ופלוריאנה גולדברג.
15. מוספים מיוחדים בעיתון 'דבר' (המרכז לתרבות והינוח של ההסתדרות).
16. מנשה בן-ישראל, בבילוגרפיה בעריכת י' קופנהגן (מכון משגב ירושלים).
17. 'צפנת פענח' לר' יוסף אל-אשקאר, מהדורת צילום, מכוא ומפתחות מאת פרופ' משה אידל (מכון משגב ירושלים).
18. יהודי האיים הקאריביים, תעודות ודברי עיון מאת צבי לוקר (מכון משגב ירושלים).
19. דברי פיוט במסורת השירה הספרדית הקלאסית והשפעתה בארצות התפוצה של המגורשים, בעריכת פרופ' יהודה רצהבי (מכון משגב ירושלים).
20. אסופת מחקרים על ספרות יהודית בספרד בימי-הביניים, בעריכת ד"ר יצחק בן-אבו (מכון משגב ירושלים).
21. חמישה כרכים חדשים של רומאנסות ושירי-עם יהודיים. החומר נאסף ועובד בקול ישראל (יואל רקם, קול ישראל).
22. מילון לאדינו צרפתי-גרמני מאת ד"ר שמואל רומאנו (הצעת צבי לוקר).
23. חוברת של מונוגרמות על חכמי ספרד בתקופת תור-הזהב בספרד, לפני הגירוש, בתקופת הגירוש ולאחריה (הרב שלום ס' גמליאל, מכון שלום לשבטי ישורון).
24. פרסומים בשיתוף עם בית התפוצות או מוזיאון ישראל על חיי התרבות והחברה של יוצאי צפון-אפריקה בישראל ובעולם (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).
25. ספר יסוד על יהודי מארוקו, 1492-1960 (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).

26. פרסום ההרצאות שהושמעו בכנס מורי"ת, סוכות תש"ן (ד"ר גד נשיא, יו"ר מורי"ת).
27. הכרך השישי בסידרת המחקרים על יהדות הולאנד ובו מאמרים על היהדות הספרדית (המרכז לחקר יהדות הולאנד).
28. הכרך השני של *Judaica Latino americana* ובו הרצאות שהושמעו בקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות (ד"ר סילביה שנקולבסקי ומר אפרים זאדוף).
29. חוברת מיוחדת של *Jewish Political Studies Review*, שתוקדש להשלכות הפוליטיות של גירוש ספרד (פרופ' דניאל אלעזר, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה).
30. ספר על המורשת הספרדית, המימד הקלאסי של התרבות היהודית — מהדורה אלבומית (פרופ' דניאל אלעזר, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה).
31. פרסום בפקסימיליה של הספר 'מוצאי עולה' בתרגום חדש או בתרגום הקיים (הצעת ד"ר נתנאל לורן).
32. חוברת מהודרת על בתי הכנסת הספרדיים בצפת (הצעת עמנואל דמתי, צפת).
33. ספר שירים של משוררי צפת במאה ה"ז (הצעת עמנואל דמתי, צפת).
34. הדפסה מחדש של ספרים העוסקים בתיאור חיי היהודים והאנוסים בספרד במאה ה"ו לפני הגירוש (הצעת עמנואל דמתי, צפת).

ג. קונגרסים וכינוסים

1. הכינוס הבינלאומי הראשון ליהדות תורכיה, התקיים בירושלים, בתל-אביב ובהרצליה בסוכות תש"ן (אגודת מורי"ת).
2. כינוס בינלאומי על השמדת הקהילות הספרדיות בתקופת השואה (ד"ר יצחק ארד, יד ושם).
3. כינוס ועדה מכינה לקונגרס של מחנכים מישראל, מספרד ומארה"ב באפריל 1990 והקונגרס עצמו בספטמבר 1991 בתל-אביב (המרכז להוראת תרבות יהודי ספרד והמזרח, מכללת לוינסקי).
4. כנס בינאוניברסיטאי על לשונות היהודים (כולל לאדינו) והלשון העברית, חיפה, נובמבר 1990 (אוניברסיטת חיפה).
5. כינוס בינלאומי על עולם הים התיכון אחרי 1492: יהודים, מוסלמים ונוצרים, תל-אביב 10-7 באפריל 1991 (בית-הספר להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב).
6. כינוס בינלאומי על השתלבותם של מגורשי ספרד ופורטוגאל בקהילות היהודיות בארצות השונות, חיפה, יוני 1991 (אוניברסיטת חיפה).
7. קונגרס בינלאומי על שירת ספרד והשפעותיה, רמת-גן, יוני 1991 (המחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר-אילן).
8. הכינוס השנתי של התאגדות המרכזים הקהילתיים בהשתתפות נציגי המרכזים מכל הארץ בסימן יהדות ספרד — תרבות וערכים (נובמבר 1991) (עזריאל ציון, התאגדות מרכזים קהילתיים בישראל).
9. קונגרס בינלאומי על דור גירוש ספרד, ירושלים, יאנואר 1992 (מרכז שז"ר).
10. כינוס בינלאומי על תרומתם של מגורשי ספרד לחברה הכללית והיהודית באמריקה הצפונית והלאטינית, באר-שבוע, 18-22 במאי 1992 (מרכז אלישר ללימודי מורשת יהדות ספרד, אוניברסיטת בן-גוריון).
11. הקונגרס הבינלאומי הרביעי לחקר מורשת יהדות ספרד והמזרח, ירושלים, יוני-יולי 1992 (מכון משגב ירושלים).
12. הכינוס השנתי של מורים להיסטוריה: גילוי אמריקה, ירושלים, יולי 1992 (מרכז שז"ר).
13. כינוס בינלאומי על המגורשים והאנוסים בחברה ובכלכלה, רמת-גן, יולי, 1992 (המחלקה לתולדות ישראל, אוניברסיטת בר-אילן).
14. כינוס בינלאומי על מגורשי ספרד בצפון-אפריקה, ירושלים, קיץ 1992 (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).
15. הכינוס המדעי העברי התשיעי באירופה, של ברית עברית עולמית, על הלשון והספרות העברית במפגש תרבויות (כולל לאדינו), בלגראד, 3-6 בספטמבר 1990.
16. כינוס בינלאומי לציון 'יום האמריקות', ירושלים, אוקטובר 1992 (המכון לתרבות ישראל-איברו אמריקה).

17. הקונגרס העולמי האחד-עשר למדעי היהדות. מושב מיוחד לציון גירוש ספרד, ירושלים, אוגוסט 1993 (האיגוד העולמי למדעי היהדות).
18. קיום כינוסים היסטוריים מדעיים בערי אוניברסיטאות בספרד, בהשתתפות אנשי מדע יהודים ולא-יהודים מכל העולם (הצעת פרופ' חיים ביינארט).
19. כינוסים של יוצאי ארצות שונות מן הפזורה הספרדית (בית התפוצות).
20. כינוס מיוחד של מועצת ההסתדרות (הסתדרות העובדים הכללית).
21. סמינר משותף לנציגי איגודים מקצועיים מישראל ומספרד (הסתדרות העובדים הכללית).
22. הכינוס העולמי של הקונפדרציה העולמית של מרכזים קהילתיים-יהודיים בזיקה לספרד 92, באחד המקומות הבאים: מקסיקו, ארה"ב, ישראל (ירושלים, טבריה או צפת) (עזריאל ציון, התאגדות מרכזים קהילתיים בישראל).
23. כינוס עולמי יהודי של כל העוסקים במורשת היהודית, במרכז הריב"ז ברובע היהודי (הצעת יחזקאל סופר).
24. כינוסים עולמיים של רבנים, סופרים ואנשי-רוח ספרדים במרכז הריב"ז ברובע היהודי, תוך הדגשת רציפות הישוב היהודי בירושלים החל מימי הרמב"ן שעלה מספרד (הצעת יחזקאל סופר).
25. כינוס מחנכים על חכמי ספרד, כגון: הרמב"ם, רשב"ג, רמב"ן, יצחק אברבנאל, שלמה אלקבץ ופרסום דברי הכינוס (הרב שלום ס' גמליאל, מכון שלום לשבטי ישראל).
26. כינוס של ראשי אגודות יידיקות מספרד ונציגי המכונים ליחסי תרבות שם (הצעת ער"ד ישראל בן-נון).
27. הכינוס הבינלאומי החמישי בסדרת 'איטליה יודאיקה' על: היהודים בסיציליה ובשאר האיים (אירוע מרכזי יוקדש לגירוש ספרד ותוצאותיו), פאלרמו, סיציליה, יוני 1992 (בשיתוף המכון לחקר התפוצות, אוניברסיטת תל-אביב).
28. סימפוזיון בינלאומי על תולדות יהדות הולאנד, שיוקדש ברובו להשפעת הגירוש על התיישבות היהודים בהולאנד (המרכז לחקר יהדות הולאנד).
29. כינוס בינלאומי על תרומתם של המקורות היהודיים למשפט ולחברה באימפריה העות'מאנית, איסטנבול, קיץ 1991 (פרופ' נחום רקובר, משרד המשפטים).
30. כינוס על ההשלכות הפוליטיות של גירוש ספרד (פרופ' דניאל אלעזר, המרכז הירושלמי לעניני ציבור ומדינה).

ד. דרשות בבתי-הכנסת בארץ ובעולם

פנייה של הרבנים הראשיים לישראל אל הנהלות בתי-הכנסת בארץ ליחד שבת אחת כראשית שנת תשנ"ב לנושא הגירוש (דרשות רבנים ועוד).

ה. סרטים תיעודיים, עלילתיים וכו'

1. סדרה תיעודית על היהודים בספרד המוסלמית והנוצרית עד הגירוש (שירות הסרטים הישראלי במשרד החינוך והתרבות).
2. סדרה תיעודית על הפזורה הספרדית (הטלביזיה החינוכית במשרד החינוך והתרבות). הערה: מתקיימים דיונים בין המוסדות לשילוב שתי ההצעות.
3. סרט תיעודי על יהדות בולגאריה ועלייתה לישראל (הטלביזיה החינוכית במשרד החינוך והתרבות).
4. סרט תיעודי על יהודי בולגאריה, הפולקלור שלהם והצלחם מן השואה הנאצית (יעקב וליסה קומפורטה, תל-אביב).
- הערה: מתקיימים דיונים בין המפיקים לתיאום בין שתי ההצעות.
5. סרט עלילתי 'אינס' – סיפורה של נערה, שחלומותיה וחזיונותיה חוללו תנועה משיחית בקרב קהילות האנוסים, כשבע שנים לאחר גירוש יהודי ספרד (הטלביזיה החינוכית במשרד החינוך והתרבות).
6. פסטיבאל הסרט היהודי-ספרדי בשנת 1992 (חיים שירן).
7. סידרת תוכניות על יהדות ספרד והתפוצה הספרדית (הטלביזיה הישראלית).
8. סידרה של 12 תוכניות לתחנות טלביזיה בעולם על יהדות ספרד (הצעת אריה גורי).

9. סדרה של סרטים תיעודיים על יוצאי ספרד בארץ ובעולם (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).
10. סדרה של סרטים עלילתיים על מגורשי ספרד בצפון-אפריקה (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).
11. סרט עלילתי (עם פסקול בכמה שפות), שיבליט את הדרמה הגדולה שבחיי קהילות האנוסים ושרידיהן כיום (למשל בפורטוגאל) (אמנון שמוש).
12. סרט טלביזיה המתעד את העבודה על יצירת המחול 'הולך סובב', בביצוע להקת קול ודממה (הטלביזיה הישראלית). ראה להלן סעיף יב.

1. יצירות ספרותיות

1. סידרה דראמאטית על מגורשי ספרד, תסריט לטלביזיה או למתזה תיאטרון (אמנון שמוש).
2. 'מחזור ספרד': כ־50 שירים שנכתבו בספרד או עליה, מנקודת מבטו של משורר ישראלי, צאצא המגורשים (שלמה אביו).
3. הפקה של 'סלסטינה' מאת פרנאנדו דה רוחס ('ד"ר ת' מלאכי, החוג לתולדות התיאטרון באוניברסיטה העברית).

2. תרגום

1. תרגום הספר 'משורר יהודי בחצר המלך: טודרוס הלוי אכולעפיה', לספרדית ולאנגלית ('ד"ר אביבה דורון).
2. שכתוב התרגום העברי של המחזה 'האנוסים' מאת מאקס צוויג (הצעת דוד אלסטר-ירדני).
3. תרגום מגרמנית לעברית של הספר מאת שמעון ויזנטהל, 'מבצע עולם חדש', על הקשר בין גירוש יהודי ספרד לגילוי אמריקה (הצעת דוד אלסטר-ירדני).
4. תרגום הספר 'אוצרו של אבא: מאה ואחד סיפורים מפי היהודים ספרדים' מאת ד"ר תמר אלכסנדר ופרופ' דב נוי לספרדית (מכון משגב ירושלים).
5. תרגום הקובץ 'אגדות על הרמב"ם' בעריכת ד"ר אלנה רומירו וד"ר תמר אלכסנדר מספרדית לעברית (מכון משגב ירושלים).
6. תרגום הספר 'Trop Belle Orovida' מאת יעל גלעדי: רומאן היסטורי, המבוסס על מחקרי פרופ' חיים ביינארט והממחיש את חיי היהודים והאנוסים בספרד ערב הגירוש, מצרפתית לעברית (הצעת המחברת).

3. תערוכות

1. בחצרות הסולטאן: יהודי ספרד באימפריה העות'מאנית. הוצגה במוזיאון ישראל בירושלים בקיץ 1989. תוצג בארה"כ, בספרד ובארצות אחרות.
2. תערוכה שתתעד את יהדות ספרד עד הגירוש, את הגירוש ואת תוצאותיו — אמורה להיות מוצגת בקונגרס הבינלאומי על דור גירוש ספרד, שיתקיים ביאנואר 1992 בירושלים; כמו כן תופעל כתערוכה ניידת במרכזי חינוך ברחבי הארץ (מרכז שז"ר).
3. תערוכה על יהדות ספרד בבית התפוצות.
4. תערוכה ניידת בעלת מגמה חינוכית-הסברתית על יהדות ספרד (יצחק קאופמן).
5. תערוכה בינלאומית על תרבות יהודי ספרד עד לגירוש — שתיפתח במאדריד, תוצג במרכזי יהדות בעולם ותינעל בירושלים. רצוי להציג אוסף תצלומי השכונות היהודיות: שרידי כתובות ומצבות, כתיב ייודות וכן את העותק היחיד של צו הגירוש המצוי בארכיון עיריית אווילה. יש להכין קאטאלוג מיוחד לתערוכה (הצעת פרופ' חיים ביינארט).
6. תערוכה על נושאים במורשת ישראל: מוקדים אתניים, מוסיקאליים ואמנותיים בקהילות ישראל, תוצג בתשנ"ב (המחלקה למוסיקולוגיה, אוניברסיטת בראילן).
7. 'צלליות של אש' ציורים ושירים על חורבן יהדות יוון בשואה עם אלבום (מאריאן פלאשקיש ושלמה אביו, בית התפוצות).
8. תערוכה נודדת של תצלומים ומסמכים על יהדות ספרד, בהפקת מרכז תרבות עמים לנוער, שתעבור בכל המרכזים בארץ כרקע לפעולות התרבות (עזריאל ציון, התאגדות מרכזים קהילתיים בישראל).

9. תערוכות על הכתובות מצפון-אפריקה, הלבוש והעדיים של יהודי מארוקו ועוד (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).
10. השתתפות ישראל בתערוכה העולמית 'אקספו 92' בסביליה שבספרד (1992).
11. תערוכה לשנת ה-500 לגירוש יהודי ספרד, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (פרופ' חיים בינארט).

ט. תוכניות רדיו

1. הפקת סדרה תיעודית רדיופונית, שתשודר בקול ישראל אחת לשבוע. הסדרה תסקור את תולדות יהדות ספרד מראשיתה עד ימינו על הבטיה ההיסטוריים, התכרתיים והתרבותיים (יואל רקם, קול ישראל).
2. הרחבת שידורי הרדיו בשפה הספאניולית (הצעת עו"ד ישראל בן-נון).

י. קלטות ותקליטים

1. סדרת קלטות של שירי עם ספרדיים-יהודיים (במסגרת הסכם התרבות בין ישראל וספרד).
2. קלטות (עם דפי לימוד) של 32 רומאנסות בספרדית-יהודית ובעברית. תרגום: אבנר פרץ; תווים: שושנה וייך-שחק; עריכה והבאה לדפוס: עזרא ברנע וד"ר אדוין סרוסי (מכון רננות לחקר המוסיקה היהודית).
3. תקליטור וחוברת נלווית של רומאנסות מאת אלברטו חמזי ושירים עבריים מאת מוריס ראבל. הופעת התקליט צפויה באביב 1990 (המרכז למוסיקה יהודית בבית התפוצות).
4. פיוטי הבקשות: טקסטים ומוסיקה בצירוף קלטות של זמרה ונגינה בנוסח הספרדים בירושלים (פרופ' אורי שרביט, המחלקה למוסיקולוגיה, אוניברסיטת בראילן).
5. תקליטור. קלטת, קלטת וידאו של מוסיקה קלאסית מאת מלחינים ספרדים וכן מוסיקה מאת מלחינים ישראלים בביצוע אילה צור (פסנתר) וחיים צור (כינור).
6. תקליטור. קלטת וקלטת וידאו של רומנסות ושירי עם ספרדיים יהודיים בביצוע אילה צור (פסנתר) וחיים צור (כינור).

יא. ערבי תרבות, מוסיקה וקונצרטים

1. מקאמה למקהלה ולתזמורת בעברית, בערבית ובספרדית מאת ציפי פליישר. הטקסט: לקט מן המקורות. בביצוע המקהלה הלאומית 'רינת' עם התזמורת הסימפונית חיפה, בניצוח סטנלי ספרבר.
2. ערב משירת ספרד: שירים מולחנים מאת ציונה לירון.
3. קונצרט של מקהלת 'פרחי ירושלים' על נושאים ספרדיים ובמקצב ספרדי.
4. סדרת קונצרטים שישלבו חומר ספרותי, שירה ומוסיקה מן המורשת של יהדות ספרד. ניהול מוסיקאלי: דני עקיבא.
5. תוכנית אמנותית לציון 500 שנה לגירוש ספרד – המפגש התרבותי בין 'המגורשים' ל'תושבים' במרוקו, בביצוע להקת 'צפון מערב'.
6. מופע על מורשת יהדות ספרד (כולל תקליט), בביצוע אושיק ולוליק לוי.
7. קונצרט גאלה של יצירה מוסיקאלית ישראלית מקורית על גירוש ספרד וגילוי אמריקה, (המכון לתרבות ישראל-איברו אמריקה והתזמורת הסימפונית ירושלים).
8. הפקת מופע פומבי גדול של רומאנסות ספרדי (מספר 2) עם טובי האמנים בישראל, לרדיו ולטלביזיה. המופע יועלה גם במאדריד ויצריך שיתוף פעולה עם ספרד במסגרת הסכמי התרבות בין שתי המדינות (יואל רקם, קול ישראל).
9. הזמנת יצירה סימפונית המבוססת על רומאנסות ושירי-עם יהודיים ו/או ליטורגיקה ספרדית, שתבוצע בריזומנית בירושלים ובמאדריד עם תזמורות סימפוניות. ממליץ על פנייה דחופה של שר החינוך והתרבות אל ליאונרד ברנשטיין לכתיבת היצירה (יואל רקם, קול ישראל).
10. ערב ספרד במרכז ז'ראר בכר בירושלים בהשתתפות משלחות של יהודים מתורכייה ומישראל (עזריאל ציון, התאגדות מרכזים קהילתיים בישראל).

11. סדרה של קונצרטים מיצירות א' שחל, א' אמזלג ועוד (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).
12. מופע של רומנסות ושירי עם ספרדיים יהודיים, שירי עם ספרדיים ושירים עבריים, בכיכובת הזמרים נורית הניג, קלרה ארמנדובה ופרופ' ישראל הוד (הצעת חיים צור).
13. מופע אור קולי על תור הזהב, הגירוש והפזורה הספרדית (לוליק בשיתוף עם מרכז ההסברה).

יב. מחול

'הולך טובב' (Camina y Torna) – לציון 500 שנה לגירוש יהודי ספרד, בכיכובת להקת המחול 'קול ודממה', בניהולו ובהדרכתו של משה אפרתי. היצירה תפתח את פסטיבאל ישראל במאי 1990.

יג. בולים

הנפקת סדרת בולים לקראת 1992 (רשות הדואר, השירות הבולאי).

יד. ימי-עיון וסמינרים

1. ערב עיון ותערוכה על: הרמב"ם – פילוסוף ומנהיג. בהשתתפות: הפרופסורים אלי שבייד, מנחם קלנר ויואל קרמר וד"ר אברהם מלמד. התקיים ב"ט בטבת תש"ן (16.1.90) במסגרת 'מנחת חודש' (במכללת אורנים).
2. יום-עיון על יהדות ספרד ותפוצותיה, השפעתה על ההיסטוריה של ספרד ועל תולדות העם היהודי, מארזיד 1990 (מרכז שז"ר).
3. יום-עיון שנתי על: מרכזיות הלשון העברית כתרבות יהודי ספרד, תל-אביב, י"ג באייר תש"ן, 8 במאי 1990 (המרכז להוראת תרבות יהודי ספרד והמזרח, מכללת לוינסקי).
4. 3-5 סמינרים לאחמ"ם מארה"ב, לרבות הקהילה ההיספאנית. לקראת 1992 (דבורה ברגר, Interchange Project).
5. ארגון סדנאות מחקר בירושלים בשנות 1991-1992 במסגרת המכון ללימודים מתקדמים באוניברסיטה העברית בירושלים (הצעת פרופ' חיים ביינארט).
6. שני ימי-עיון על: 'המרכז הקהילתי והנחלת ערכי יהדות ספרד במרכזים הקהילתיים'; הרצאות, סדנאות, מפגשים ודיונים משותפים (עזריאל ציון, התאגדות מרכזים קהילתיים בישראל).
7. ימי-עיון על הנושאים הבאים:
 - (א) היתכן שיתוף פעולה מוסלמי-יהודי, והאם תור הזהב יכול לחזור על עצמו?
 - (ב) השתלבות מגורשי ספרד ופורטוגאל בחברה היהודית במארוקו.
 - (ג) האינקוויזיציה בצפון מארוקו ע"פ תעודות ספרדיות ופורטוגאליות.
 - (ד) לשון 'המגורשים' מול לשון 'התושבים'.
 - (ה) שירה ומשוררים במארוקו – השפעות השירה העברית ויחסי גומלין עימה.
 - (ו) השושלות המוסלמיות השיעיות ששלטו בצפון-אפריקה ויחסן אל היהודים (המרכז העולמי למורשת צפון-אפריקה).
8. ימי-עיון על הקבלה והמיסטיקה בצפת (הצעת ד"ר נתנאל לורן).
9. יום-עיון על מגורשי ספרד בטבריה: דון יוסף נשיא ועוד (הצעת ד"ר נתנאל לורן).
10. ימי-עיון לצעירים (בעיקר נוער וחיילים) מן הארץ ומחוצה לה, שיתקיימו ביד ושם על שואת הקהילות הספרדיות (ד"ר יצחק ארד, יד ושם).
11. סמינר לאלף צעירים ספרדיים בישראל, 1992 (אורי דגול בשם המועצה לחילופי נוער ובשיתוף עם ממשלת ספרד).

טו. הרצאות, קורסים והשתלמויות למורים ולציבור הרחב (תש"ן)

1. קורס סמסטרילי על תרבות יהודי ספרד, פגישות הדד-פעמיות, הרצאות וסדנאות על יהדות ספרד ומורשתה (המרכז להוראת תרבות יהודי ספרד והמזרח, מכללת לוינסקי).
2. קורס על יהדות ספרד עד הגירוש, בירושלים ובתל-אביב (מרכז שז"ר).

3. קורס על יהדות ספרד, תל-אביב (שורשים).
4. גירוש ספרד ותוצאותיו (סדרת הרצאות בירושלים, מכון בן-צבי).
5. אנוסים והמרות דת כאונס בקהילות ישראל באגן הים התיכון (מכון בן-צבי).
6. קורסים על גירוש ספרד ותוצאותיו באוניברסיטת בן-גוריון ובמכללת אחוה (מכון בן-צבי).
7. סדרות של הרצאות במרכזי תרבות בעולם על הגירוש (הצעת פרופ' חיים ביינארט).
8. סדרת הרצאות על מורשת יהודי צפון אפריקה (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון אפריקה).

טז. פעולות נוספות של חינוך והדרכה

1. עבודות גמר על הגירוש, לתלמידי בתי-ספר תיכוניים ומתן פרסים לתלמידים מצטיינים. חילופי ביקורים של התלמידים המצטיינים מספרד ומישראל (מרכז שז"ר).
2. הכנת ספר לימוד על גירוש ספרד ותוצאותיו לחטיבת הלימודים העליונה בבית-הספר התיכון (מכון בן-צבי ומכון שון).
3. ספר למורים באוניברסיטאות בחוץ-לארץ (באנגלית: Jewish History Sephardi and Oriental Studies בעריכת פרופ' מיכאל אביטבול (המרכז הבינלאומי להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות)).
4. הכנת ספר לימוד לחטיבת הביניים בבתי-הספר בחו"ל, הכנת תוכניות לפעילויות בחינוך הלא-פורמלי בחו"ל וכן הכנת סרטי וידיאו להקרנה כליווי לתוכניות הלימודים בחו"ל (מכון בן-צבי בשיתוף מחלקת החינוך והנוער והחלוץ בהסתדרות הציונית במימון קרן פינקוס).
5. הכנת תוכניות לחינוך הלא-פורמלי (מכון בן-צבי).
6. תוכניות סיורים ופעילויות (מכון בן-צבי בשיתוף עם מרכז רחל ינאית בן-צבי).
7. מפגש קבוע עם סגל קצינות הוראה במהלך השתלמות חילות (מכון בן-צבי).
8. תוכניות אור-קוליות על גירוש יהודי ספרד (מרכז ההסברה) ועל ההשוואה בין היהודים של אז ושל היום (הצעת אהרון נחמיאס).
9. חידונים לנוער (הצעת אשר מלכה, ער"ד ישראל בן-גון).
10. תוכניות על אישים יהודים בולטים בתחום מורשת יהדות ספרד (הצעת שאול בן שמחון).
11. ציון אלף שנים לפטירת דונאש בן לברט (920-990): דמותו, אישיותו ותרומתו ללשון העברית (הצעת אלי בנימין).
12. הפצת החזיון האור-קולי על 500 שנה ליהודי האימפריה העות'מאנית (הצעת ד"ר גד נשיא).
13. סדרה של שבע ערכות לימוד במסגרת תוכנית העשרה לבתי ספר ומוסדות חינוך ותרבות (המרכז לתרבות יהודי ספרד והמזרח, מכללת לוינסקי).
14. קלטת וידאו על יהודי ספרד והמוסיקה שלהם (מורשת המוסיקה של ישראל. מהש"י).
15. הענקת פרסים מיוחדים לכותבי עבודות גמר ודוקטוראט בנושא גירוש ספרד (המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח).
16. חידון עולמי לנוער יהודי בנושא גירוש ספרד ומורשתם (הצעת בן-ציון רובין).
17. פרויקט טולדו 92 – סיור לימודי של צעירים מקהילות יהודיות ברחבי העולם ועצרת מרכזית בעיר טולדו (הצעת דוד סילבר ומישל בוקובזה בשם הפרום הצפון אפריקאי). הצעה אחרת: יש לבנות תוכנית, שטולדו היא תחנה בה ומרכזת בירושלים (אורי דגול, סמנכ"ל אגודת אכסניות נוער בישראל).

יז. סיורים לימודיים בספרד

1. סיורים לימודיים בספרד, כייחוד בערים ששרדו בהן שכונות יהודיות, החל מקיץ 1990 (בין הפונים: שורשים, מרכז שז"ר והמרכז לתרבות יהודי ספרד והמזרח, מכללת לוינסקי).
2. סיורים לימודיים בספרד, לתלמידי בתי-הספר בישראל, בשנות תש"ן-תשנ"ב.
3. סיורים לימודיים משולבים בספרד ובמארוקו (המרכז העולמי למורשת יהדות צפון-אפריקה).

יח. חילופי חוקרים ומחנכים

1. חילופי משלחות אקדמיות בין ישראל לספרד בשיתוף עם מינהל החבל של קאסטיליה-ליאון ואגודת שורשים, פברואר 1990 (בספרד) יוני-יולי 1990 (בישראל).
2. חילופי משלחות של מורים ומחנכים בין ישראל לספרד, קיץ 1990, 1991 (במסגרת הסכם התרבות בין שתי המדינות).

יט. תיירות נכנסת

1. עידוד ביקורים של קבוצות תיירים יהודים ולא-יהודים בישראל במקורות שבהם נקלטו מגורשי ספרד וצאצאיהם, כמו ירושלים, צפת, טבריה ועוד (משרד התיירות והצעות של ד"ר נתנאל לורך ומר זאב פרל).
2. עידוד ביקורים של אנשי-דת נוצריים (הצעת עו"ד ישראל בן-נון).

כ. מפעלים אחרים

1. הנפקת לוח שנה מיוחד (יצחק קאופמן).
2. 'תולדות', גיליון ו' וה'ספרן' הנלווה אליו: יהדות ספרד עד הגירוש והפזורה הספרדית (אברהם לבנון).
3. מדאליה ומטבע לציון 500 שנה לגירוש יהודי ספרד (החברה הממשלתית למדאליות ולמטבעות).
4. סדנא לתיאטרון בספאניולית (הצעת ד"ר חיים אדאטו).
5. חתימת הסכם של ערים תאומות בין צפת לג'ירונה (הצעות יוסף נחום ואהרון נחמיאס).
6. חנוכת בקעת הקהילות החרבות ב-1992, לציון 500 קהילות שהושמדו בשואה, ביניהן הקהילות הספרדיות (ד"ר יצחק ארד, יד ושם).
7. השתתפות ישראל במשחקים האולימפיים בכארצלונה (1992).
8. נטיעת יער לזכר מגורשי ספרד, בסיוע תרומות מיהודי העולם (הצעת פרופ' חיים ביינארט).
9. נשיאת סמל שנת ה-500 לגירוש יהודי ספרד באמצעי התחבורה הממלכתיים – אל-על, מספנות ישראל (הצעת ד"ר נתנאל לורך).

הערות

- (א) גירוש ספרד יהיה הנושא המרכזי בכל מערכת החינוך בשנת תשנ"ב.
- (ב) בין הארצות הקולטות את מגורשי ספרד ופורטוגאל, יש לכלול גם את ארצות צפון-אפריקה (הצעת אהרון נחמיאס).
- (ג) ביטוי הולם למורשת יהדות ספרד בתיאטרון, במוסיקה, במחול ובתערוכות (הצעת אבנר שלו).
- (ד) הפצת היצירה התרבותית של יהודי ספרד כרחבי הארץ (הצעת יצחק קינן).